

НОРМАТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

REGULATORY PREREQUISITES FOR ANALYSIS OF THE PROBLEM OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN

Дані́льченко І.Р., асистент кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Пункт 1 ст. 19 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року говорить: «Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів із метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [1].

Необхідним складовим елементом у системі захисту дітей від жорстокого поводження і зневажливого ставлення до їхніх потреб та інтересів у сучасному суспільстві є законодавчі норми. Вони гарантують забезпечення прав дитини та передбачають покарання осіб, винних у скоєнні дій, що представляють небезпека для життя і здоров'я дітей та порушують або обмежують їхні права і свободи.

Державна політика в інтересах дітей завжди була пріоритетною сферою діяльності органів державної влади в багатьох країнах, будучи заснованою на таких провідних принципах, як законодавче забезпечення прав дитини; державна підтримка сім'ї з метою забезпечення повноцінного виховання дітей, захисту їхніх прав, підготовки їх до повноцінного життя в суспільстві; відповідальність посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди. Як зазначалося вище, держава вкрай зацікавлена у виробленні комплексної системи заходів для ефективного захисту неповнолітнього від злочинних посягань та викоріненні економічної та соціально-політичної основи різних суспільно небезпечних явищ. Система заходів включає як свій неодмінний компонент групу правових норм, орієнтованих на захист найслабших і вразливих членів суспільства – неповнолітніх. Захист прав неповнолітніх з урахуванням властивих їм вікових і соціально-психологічних особливостей здійснюється за допомогою специфічних норм, що містяться в адміністративному, кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві.

Усе частіше в Україні фіксуються випадки жорстокого поводження з дітьми з боку не тільки дорослих, і тому ситуація з безпритульністю, бездоглядністю, неблагополуччям дітей досі залишається дуже важкою. Сьогодні важливо переглянути чинні норми законодавства і посилити відповідальність за вчинення протиправних діянь відносно неповнолітніх.

Ключові слова: насильство, насильство по відношенню до дітей, фізичне та психічне насильство, попередження насильства, домашнє насильство, насильство у сім'ї, Кримінальний кодекс, об'єкти насильства, корекційна програма.

Paragraph 1 of Art. 19 of the Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989 states: "States Parties shall take all appropriate legislative, administrative, social and educational measures to protect the child from all forms of physical and psychological violence, abuse or neglect, neglect or neglect and ill-treatment, and exploitation, including sexual abuse, by parents, legal guardians or any other person caring for the child" [1].

Legislation is a necessary component of the system of protection of children from abuse and contempt for their needs and interests in modern society. They guarantee the rights of the child and provide for the punishment of those guilty of acts that endanger the life and health of children and violate or restrict their rights and freedoms.

Public policy for children has always been a priority for public authorities in many countries, based on guiding principles such as the legislative protection of children's rights; state support of the family in order to ensure the full upbringing of children, protection of their rights, preparing them for a full life in society; responsibility of officials, citizens for violation of the rights and legitimate interests of the child, causing him harm. As noted above, the State is extremely interested in developing a comprehensive system of measures for the effective protection of minors from criminal encroachment and the eradication of the economic and socio-political basis of various socially dangerous phenomena. The system of measures should include as its essential component a set of legal norms aimed at protecting the weakest and most vulnerable members of society – minors. The protection of the rights of minors, taking into account their inherent age and socio-psychological characteristics, is carried out with the help of specific norms contained in administrative, criminal, criminal procedure and criminal executive legislation.

Cases of child abuse by more than adults are increasingly recorded in Ukraine, and therefore the situation with homelessness, neglect, and child unhappiness still remains very difficult. At present, it is important to review the existing legislation and increase the responsibility for committing illegal acts against minors.

Key words: violence, violence against children, physical and mental violence, violence prevention, domestic violence, domestic violence, criminal code, objects of violence, correctional program.

Протягом усієї історії людства насильство завжди привертало увагу в першу чергу з тієї причини, що люди постійно вдавалися до нього для вирішення найрізноманітніших проблем – від духовних до політичних. Учинення злочинів проти неповнолітніх – це підвищена небезпека для суспільства. Це пов'язано не тільки з тим, що розширюється коло правопорушень, а й із тим, що порушуються основи конституційно-правового статусу особистості. Тому особливе місце серед злочинних посягань проти особистості займають злочини проти неповнолітніх. Ці злочини характеризуються особливим цинізмом та жорстокістю і свідчать про моральну деградацію залучених у ці діяння осіб. Вивчення сукупності злочинів проти неповнолітніх показує, що ця група злочинів виросла в самостійну кримінальну проблему.

Предметом дослідження виступають: соціально-правове явище жорстокого поводження з дітьми; його кримінологічні параметри і детермінанти; заходи його спеціально-кримінологічної профілактики; система кри-

мінально-правових норм, спрямованих на протидію жорстокому поводженню з дітьми, і практика їх застосування.

Метою статті є аналіз законодавства, що спрямоване на вдосконалення системи заходів попередження жорстокого поводження з дітьми.

Ступінь наукової розробленості теми дослідження статті. Кримінально-правові проблеми протидії жорстокому поводженню з неповнолітніми були предметом наукових досліджень, виконаних такими вченими, як С.Н. Абельцев, Ю.М. Антонян, А.Е. Волкова, Н.В. Довголюк, О.Н. Івасюк, А.Н. Красиков, В.Н. Кудрявцев, Н.В. Машинська, Г.Г. Мошак, А.А. Нікітіна, Ю.В. Миколаєва, А.Е. Побегайло, О.В. Пристанська, Г.А. Панфілов, Ю.С. Пушовичкін, Е.Ф. Побігайло, Д.В. Рівман, І.М. Туктарова, Д.А. Шестаков та ін.

Визначаючи безперечну значимість досліджень кожного із зазначених авторів, слід разом із тим відзначити, що не всі з наявних проблем попередження жорстокого поводження з дитиною науково розроблені достатньою

мірою, а окремі питання і зовсім залишилися за рамками теоретичного аналізу. Це зумовлено, з одного боку, безперервною зміною законодавства, судово-слідчої практики і, в більш загальному плані, соціальної парадигми, а з іншого – трансформацією і без того досить різноманітних форм і проявів жорстокого поводження з дітьми.

Одним із найбільш пріоритетних напрямів внутрішньої політики України є захист неповнолітніх від різних злочинних посягань та залучення їх у протиправну діяльність. На думку Г.М. Мелкова, «світове співтовариство неодноразово зверталось до вирішення проблем, пов'язаних із захистом прав та законних інтересів дітей» [2]. У ст. 3 Конвенції про права дитини підкреслюється: «У всіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [1].

Окремої уваги вимагає аргумент професора О.І. Плужніка, який вважає, що «органи державної влади усіх країн світу та міжнародна спільнота прикладають чимало зусиль для становлення своєї країни на міжнародній арені як держави самостійної, незалежної, демократичної та правової. Важливою характеристикою, що визначає авторитет будь-якої держави на міжнародній арені, певною мірою є політика щодо захисту прав та свобод своїх громадян, насамперед до наймолодших» [3, с. 141].

Так, 27 лютого 1991 р. Постановою Верховної Ради України № 789ХІІ (78912) ратифіковано Конвенцію Ради Європи про права дитини, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р. Згодом Україна прийняла Закон України «Про охорону дитинства» (№ 2402-ІІІ від 26.04.2001).

Згідно зі Світовою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, «усім дітям повинна бути забезпечена можливість визначити себе як особистість і реалізувати свої можливості в безпечних і сприятливих умовах, у середовищі сім'ї або опікунів, що забезпечують їх благополуччя» [9].

Згідно зі ст. 52 Конституції України, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [4]. Відповідно до ст. ст. 141, 155 Сімейного кодексу України, «мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою, розірвання шлюбу між ними, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом» [5].

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», «жорстоке поводження з дитиною – це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини» [6].

Висока суспільна безпека розглянутих посягань вимагає не тільки їх своєчасного виявлення і розкриття, а й передусім недопущення самих фактів. Злочини проти неповнолітніх являють собою невід'ємну частину соціального управління і передбачають здійснення комплексу різнопланових і разом із тим взаємопов'язаних заходів соціально-економічного, правового, організаційного, виховного, медичного характеру, спрямованих на корекцію особистості правопорушників і нейтралізацію дій, які зумовлюють учинення злочинів.

Успішне попередження злочинів передбачає вирішення соціальних проблем, а саме створення умов для забезпечення: прав і свобод громадян; гідного життя і вільного

розвитку людини; державної підтримки сім'ї; соціального забезпечення за віком; правового захисту життєво важливих інтересів неповнолітніх.

В останні роки в країні намітилося стабільне зростання злочинів, скоєних щодо неповнолітніх. Особливо неблагополучно складається становище дітей і підлітків у сім'ї. Саме в родині проявляються найбільш витончені форми жорстокості і насильства щодо неповнолітніх. Це й образи, приниження, побої, грубий примус до протиправних дій, так само виганяють із дому, позбавляють їжі та ін.

Некоректні форми виховання дітей, приниження їхньої людської гідності, психічне і фізичне насильство все частіше простежуються як у сім'ях, так і в дошкільних установах, навчальних закладах, дитячих будинках і інтернатах, спеціальних навчальних виховних установах. У результаті щорічно, рятуючись від жорстокого поводження, кінчають життя самогубством, багато хто йде із сімей, дитячих будинків та шкіл-інтернатів.

Особливу групу насильницьких посягань щодо неповнолітніх становить сексуальне насильство. Усе більше відбувається зґвалтувань неповнолітніх, злочинів, пов'язаних з убивством або загрозою вбивства, важкими тілесними ушкодженнями, катуванням, викраденням дітей, із різними діями іншого сексуального характеру. Основний тягар таких злочинів усе більше переноситься у сферу сімейних, побутових відносин, частіше зазнають насильства діти у віці від 8 до 12 років.

Однією з найбільш яскравих тенденцій у злочинності проти неповнолітніх є велика кількість злочинів, скоєних дорослими по відношенню до неповнолітніх, у тому числі:

«неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником або 306 Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані фармацевтичним працівником, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого (ч. 2 ст. 140 КК);

зараження неповнолітнього венеричною хворобою (ч. 2 ст. 133 КК); залишення матір'ю у небезпеці новонародженої дитини (ч. 2 ст. 135 КК);

умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК);

незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК);

зараження неповнолітнього вірусом імунодефіциту (ч. 3 ст. 130 КК);

зґвалтування (ч. ч. 2–4 ст. 152 КК);

незаконне проведення дослідів над людиною (ч. 2 ст. 142 КК);

неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК);

захоплення заручників (ч. 2 ст. 147 КК); торгівля людьми (ч. 2 ст. 149 КК);

експлуатація дітей (ст. 150 КК);

насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ч. ч. 2, 3 ст. 153 КК);

використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК);

розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК);

статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК);

ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ч. 2 ст. 301 КК);

жорстоке поводження з тваринами (ч. 2 ст. 299 КК);

схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК);

сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією (ч. ч. 3, 4 ст. 303 КК);

втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 304 КК);

незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів (ч. ч. 2, 3 ст. 307 КК);

створення або утримання міст розпусти і зводництва (ч. 3 ст. 302 КК);

незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів (ч. 3 ст. 314 КК); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів (ч. 2 ст. 317 КК)» [7].

З огляду на перелік злочинів проти неповнолітніх, необхідно зазначити про нагальну необхідність у класифікації злочинів проти неповнолітніх.

Кримінальний кодекс України 1960 р. має звужений характер відносно захисту інтересів та прав неповнолітніх, проте чинний Кримінальний кодекс України 2001 р. значно ширше охороняє інтереси неповнолітніх.

Так, Л. Кривачук зазначає, що «державна є найактивнішим суб'єктом державної політики у сфері охорони дитинства, вона сьогодні шукає найефективнішу модель політики для захисту прав неповнолітніх, яка повинна базуватися на принципах державної політики у сфері охорони дитинства в Україні: дитиноцентризму, забезпечення і захисту прав, гарантій та законних інтересів дітей, найкращого забезпечення інтересів дітей, пріоритету, гуман-

ності, участі, міжгалузевості, партнерства. Переконані, що від того, наскільки продуманою та виваженою буде державна політика у сфері охорони дитинства, залежить забезпечення гідного життя майбутніх поколінь юних громадян України» [8].

Висновки. Якість і межі кримінально-правової охорони неповнолітніх від злочинних посягань визначаються поряд з іншими соціально-економічними та політичними чинниками специфікою взаємин між державою і сім'єю. Встановлені сучасним законодавством межі «закритості» сім'ї, її свободи від державного і громадського контролю вимагають уточнення. Держава має право втручатися у внутрішнє життя сім'ї і брати на себе функцію захисту неповнолітніх; їх сім'я перетворюється на джерело їх експлуатації і зловживань. Кримінально-правові засоби регулювання сімейних і ювенальних відносин «вступають у дію» в ситуації, коли відсутність такого втручання здатна створити загрозу життю та здоров'ю членів сім'ї (особливо неповнолітніх); їх фізичному, моральному, емоційному благополуччю; вільному і розумному здійсненню членами сім'ї своїх прав. При цьому в ситуації, коли інтереси дитини й інтереси сім'ї у цілому або її дорослих членів суперечать один одному, пріоритет повинен належати інтересам дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. Мелков Г.М. Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. Москва, 1990. URL : <https://books.google.com.ua>.
3. Плужник О.І., Корнієнко М.В. Актуальні питання захисту прав дітей кримінально-правовими заходами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3(24). С. 140–144.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-III від 26.04.2001. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
8. Кривачук Л. Принципи державної політики у сфері охорони дитинства в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. URL : http://Desktop/efdu_2015_43_7.pdf.
9. Всемирная декларация об обеспечении выживания, защиты и развития детей, принятая на Всемирной встрече на высшем уровне в интересах детей. Нью-Йорк, 30.09.2000. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_child90.shtml.